

Epilog

De olika bidragen i antologin grundar sig i den slöjdverksamhet som funnits i nordiska skolor sedan närmare 150 år. Hur har slöjdkunnandet förändrats? Artiklarna berör många aspekter av slöjdaktiviteter, men skall inte uppfattas som en forskningsöversikt, endast som exempel på nutida slöjdforskning. Här återfinner vi några av alla de eldsjälar som betytt oerhört mycket för slöjdämnets utveckling och konsolidering i både referenslistor och texter. De slöjdande barnens röst blir hörd, ämnets organisation och slöjdlärares undervisning diskuteras. Vi påminns även om grundläggande begrepp och bildningsfrågor (no. danning) som utgör en del av basen för all slöjdundervisning oavsett vilken tidsålder vi befinner oss i.

Det nordiska samarbetet inom slöjdforskningsområdet, som vuxit fram under de senaste 40 åren löper som en röd tråd genom hela antologin. Vi är nu mitt i ett generationsskifte av aktiva slöjdforskare. Marlène Johansson, som tillägnats denna antologi, representerar en generation av lärarutbildare och forskare med lång erfarenhet och med ett väl utvecklat nordiskt kontaktnät. I antologin är 15 artiklar samlade, skrivna av personer från Danmark, Finland, Norge och Sverige som på olika sätt kommit i kontakt med Marlène. De nationella sammanhangen ser olika ut och de nordiska ländernas forskningstraditioner varierar, texterna skall förstås i sin egen kontext. Titeln *Slöjdkunnande i förändring* refererar till generationsskiftet. Vissa artiklar ger återblickar, medan andra handlar om nutid, men förhoppningsvis kommer artikelförfattarnas bidrag att väcka tankar och frågeställningar som kan bli värdefulla även för kommande slöjdforskare.

Vi väljer att som exempel utvidga diskussionen om olika förändringar, större eller mindre, som berörts i antologins artiklar. Ett kännetecken på en ung, delvis preteoretisk vetenskap är bristen på grundläggande begrepp och vetenskaplig stabilitet. Slöjdverksamhet är svår att definiera och positionera både inomvetenskapligt och gentemot andra vetenskapsområden. I nutida avhandlingar hänvisas mycket sällan till filosofer. Slöjdämnets innehåll definieras i stället genom referenser till aktuella kursplanetexter och läroplaner. Trots att akademisk utbildning ska vila på vetenskaplig grund har akademiseringen av slöjdämnet lett till att det blivit politiskt beslutade styrdokument för skolan som sätter gränser för ämnet, i stället för den kunskap som borde utvecklas på vetenskaplig grund. De slöjdaktiviteter som beskrivs i artiklarna gäller för antingen barn i barnehage/förskola till grundskola, fritidsverksamhet, yrkesutbildning eller lärarutbildning, men det saknas övergripande forskning om ämneskunskapernas progression inom och mellan åldersgrupper, hur uppgifterna i skolslöjden förändrats över tid samt vad som egentligen karakteriserar nutida slöjdundervisning. Däremot visar forskare i antologin på rådande förutsättningar och problem för kunskapsutveckling i olika slöjdpraktiker, vilka metodologiska problem lärare och forskare kan möta, samt på behovet av förebilder inom slöjdforskningsfältet.

Den pedagogiska slöjdens kunskapsutveckling är dock fortfarande ett nästan obeforskat fält i alla nordiska länder. I en tidig text från 1990-talet beskrev Linnéa Lindfors slöjdens olika nivåer från den lägsta pysselnivån vilken innebär omedvetna handlingar, via praktisk nivå som motsvarar en mera elementär slöjdundervisning, teknologisk nivå där sammanhang och veta-hur-kunskaper utvecklas, till teoretisk nivå som borde vara lärarens nivå och till sist metateoretisk nivå, en nivå där slöjdvetenskapens teorier utvecklas. Men någon direkt fortsättning på att definiera olika nivåer av slöjd saknas. Skall till exempel ämnesstudierna i slöjd i lärarutbildningen befinna sig på samma nivå som slöjd i grundskolan? Frågor som Hur har undervisningen utvecklats och på vilka grunder, har inte besvarats. Vid slöjdundervisningens början lades stort vikt vid vilka föremål eleverna skulle tillverka och vilka kunskaper arbetet med respektive uppgift kunde bidra med. Djupgående analyser av vilka förmågor och vilket kunnande slöjdundervisningen bidrar med idag är mycket sällsynta. Innehållet i undervisningen i relation till material, redskap, tekniker och formgivning utgör sällan huvudfokus i studierna. Mera genomgripande studier av vad som framstår som vanligt förekommande uppgifter saknas – här skulle komparativa studier mellan de nordiska länderna kunna vara intressanta även om slöjdens material varierar både mellan länderna och också troligen inom länderna.

Trots att den vetenskapliga kompetensen och den nordiska forskningen ökat betydligt under de senaste 40 åren, – framför allt i Finland – kan vi ändå se ett stort behov av den grundforskning som ett nytt vetenskapsfält behöver. Det slöjdämnesspecifika tonas ned i en del forskningsprojekt till förmån för intellektualisering och verbalisering, eller till förmån för utveckling av mer generell lärarkunskap. Effektivitet, och likriktning följer av travelling policies och gör att det unika och särskiljande i ämnet blir svårare att hävda. Språk och strukturer saknas. Ytterst handlar detta om makt och styrning av utbildningssystemet. En annan anledning till doktoranders ämnesval kan vara att forskningsintresset riktas mot kunskap om slöjdämnet i stället för i slöjdämnet. Att förändringarna i slöjdforskningen går långsamt kan även bero på att nya doktorander inte kan driva sitt eget projekt isolerat från institutionens forskningsmiljö och tillgängliga handlarkompetenser. Dessutom måste man ta hänsyn till vilka forskningsprojekt som kan få extern finansiering.

Artiklarna visar att lärare i slöjd arbetar under olika premisser och med olika uppdrag. De utvecklar egna metoder för att testa hur de kan utveckla sin undervisning. Ett exempel på en radikal förändring kom till uttryck då pandemin plötsligt bröt ut och lärarna snabbt måste introducera nya arbetssätt, digitalt och på distans. Vad krävs av slöjdlärare och slöjdläroverbildare för att klara av hastiga omställningar, men ändå behålla det grundläggande ämnesinnehållet samt använda digitala verktyg tillsammans med de traditionella? Omställningar i samhället och därpå följande styrande direktiv har bidragit till att tyngdpunkter

i slöjddämnet och det slöjdkunnande som i slöjdundervisningen av tradition varit mer eller mindre självklart, har förändrats. Övergripande studier av vad sådana förändringar betytt för slöjddämnet som helhet i de nordiska länderna lyser med sin frånvaro.

Den ökande digitaliseringen av samhället bidrar till att öka de digitala inslagen i både slöjdundervisning och slöjdforskning. Vi kan ana ett mestadels positivt förhållningssätt till digitala verktyg och en strävan att använda nya digitala inslag så att de integreras på sätt som gynnar och fördjupar ämnet och stödjer lärandet. Arbetsprocesser i slöjd tar tid men med digitala inslag kan även tiden mellan slöjdlektioner användas på nya sätt och möjliggöra ett utökat fokus på arbete i materialen under lektionstid. Med rörliga digitala bilder kan den som skall lära sig upprepa moment efter moment tills processen klarnar. De digitala möjligheterna kan på ett fördjupat sätt bli ett hjälpmedel för att synliggöra och utveckla såväl slöjdkunnande som former för slöjdundervisning. Som den kritiska forskningen om skolans digitalisering visar, är inbäddningen av digitala inslag viktig att beakta om de ska kunna stödja centrala delar av slöjddämnet och fördjupa kunnandet. Vi får dock inte glömma, att tillförandet av nya redskap, aldrig är neutral. De kommer alltid, på olika sätt, förändra slöjdarbetet och det kunnande som följer. Digitaliseringen har kommit för att stanna, men hur den egentligen kommer att förändra slöjdundervisningens innehåll och arbetsformer vet vi ännu inte. Distansundervisningstiden kan medföra att slöjdundervisning genomförs utan material, med mera betoning på vardagskunskaper och textbaserat material. Hemläxor - är detta något som vi kan ta med oss till framtiden? Är IT i slöjdundervisningen en tillgång eller ett problem? Vi får fortsätta att betrakta digitala verktyg som hjälpmedel för lärande och undervisning och se fram emot nya forskningsprojekt som kan problematisera och nyansera den polariserade frågan.

En intressant tråd att följa i denna antologi är de artiklar som på olika sätt berör hållbarhet och som visar hur ett traditionellt innehåll i slöjddämnet tar form på nya sätt och med ny terminologi. Slöjddämnet har sin grund i att lära ut hur man tillverkar, sköter och tar tillvara föremål för personligt bruk eller i hushållet och hur man använder material på det mest ekonomiska sättet. Under andra världskrigets resursknappa tider kom dessa kunskaper väl till pass. På 1960-talet gjordes försök till förstärkning av textilkunskapen för att möta samhällets ökande konsumtion och den spirande miljörelsen. Rethinking the handmade beskrivs idag som new politics. De senaste decennierna har återbruk i olika former i samhället, inom gör-det-självrörelsen (Do It yourself, DIY) såväl som bland designers, inspirerat till att aktualisera återbruk i slöjd. Den ökande individualiseringen och behovet av att använda sin egen kreativitet har motsvarigheter i dagens hållbarhet. Den tradition av sparsamhet och återanvändning, som slöjddämnet alltid burit, förändras och tar sig nya uttryck samtidigt

som värden i det gamla återupptäcks. Begreppet hållbar utveckling relateras idag med självklarhet till slöjddämnet och knyter an till stora globala utmaningar som saknar entydiga lösningar och som kräver kreativt utforskande och samhällets och medborgares handlingsberedskap.

Som exempel på förändring hänvisar vi till den så kallade materiella vändningen (the material turn) som riktar blicken mot materialens inverkan på utforskande processer i slöjd. Det får också betydelse för det meningsskapande som sker i interaktionen mellan människa, material och redskap och därmed även påverkar vår förståelse av slöjddämnet. Materialet blir i ett sådant nymaterialistiskt perspektiv inte vilket som helst, utan en specifik dialogpart med särskild inverkan och där naturmaterialen utifrån hållbarhetssynpunkt ånyo intar en framskjuten, men ibland även problematisk position. I linje med detta ligger ett ökande intresse för sociala och relationella dimensioner av slöjd som kan spåras i intresset för minnen av slöjdundervisning. Inom designforskning om hållbarhet söker man skapa en relation av konsumentens delaktighet för att öka omsorgen om kläderna eller föremålen och på så sätt stödja hållbar konsumtion. Andra forskare menar att det är fel väg att gå, eftersom det inom slöjden finns ett relationellt band mellan den som gör och den som bär eller brukar föremålen, men att värdet av detta är en tystad diskurs hänvisad till det privata. För att utveckla ett hållbart samhälle behöver vi därför förstå mer av hur relationen mellan människa och artefakt/slöjdföremål faktiskt ser ut. Minnesstudierna visar på att detta är väsentligt, då de starka emotionella uttrycken, liksom bredden i ett barns skapande för olika syften, förvånar. Förändringen med ökat fokus på återbruk – hållbart samhälle – är alltså inte något nytt, utan en aspekt som funnits med från första början och har rötter i sparsamhet och att återanvända till sista fibern.

Hela vårt projekt med den antologi om slöjdforskning som du nu håller i din hand (eller laddat ned till din dator och ser på din skärm) bygger på ett mångårigt nordiskt samarbete, som grundlades redan på 1980-talet. Sakta men säkert har ett gemensamt forskningsfält vuxit fram genom förtroendefullt och generöst samarbete. Betydelsen av den gemensamma forskningsmiljön kan inte över-skattas. Miljön bärs av god uppslutning vid nordiska konferenser som blivit ett viktigt forum för dialog kring forskning och utveckling inom slöjdområdet, genomförda student- och lärarutbyten mellan lärarutbildningar i olika länder, användning av NordFo:s publikationskanaler samt av gemensamma mindre projekt i likhet med denna antologi. Till syvende och sist bärs forskarmiljön av enskilda individers förmåga att bygga relationer, hålla kontakt, inspirera varandra och villigt dela med sig av kunskap och erfarenheter över gränserna. Vår förhoppning är att det nordiska samarbetet kommer att bestå och fortsätta att utvecklas med nya forskare och studerande som tillsammans värnar om såväl utbildning som forskning i slöjd.